

Надія БАБІЙ

ВІДОБРАЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ БАРОКО В МІСТОБУДІВЕЛЬНИХ ПРИНЦИПАХ СТАНІСЛАВОВА

Nadiya BABIY. On Reflection of Baroque Philosophy
in Town-Building Principles at Stanislawow.

У статті розглядається вплив теоретичної думки епохи бароко на урбаністичні процеси в Європі та на території українського Прикарпаття в період від другої пол. XVII – поч. XVIII ст. Проводиться спроба культурологічного аналізу містобудівної системи деяких міст регіону, зі Станіславовом включно.

В часі означеного періоду територія українського Прикарпаття належала до земель Руського воєводства Речі Посполитої. Напруження динаміки будівельного руху завжди було відбитком воєнно-політичної ситуації. Найбільше будувалось у відносно спокійні періоди – в др. чв. XVII – та першої пол. XVIII ст. У драматичні роки третьої чверті XVII ст. крім невідкладних проектів у сфері військового будівництва в провінції майже нічого не будувалося.

Характеризуючи історичні підстави, що впливали на розвиток архітектури та містобудівництва на Прикарпатті в період кінця XVI–XVIII ст. зауважимо, що суспільний лад давньої Речі Посполитої польсько-литовської відрізнявся від моделей інших держав. Якщо там основну фундаторську діяльність проводили можновладці та вище коло аристократії, то в Речі Посполитій система демократизації шляхти зредикувала до мінімуму втручання королівської влади і у XVII ст. переродилась у магнатську олігархію. Роль королівського та князівського меценатства заступило меценатство шляхти. Особливо це стосувалось східної частини Речі Посполитої, де, власне, знаходиться Прикарпаття. Не менш істотним чинником, що характеризував духовний аспект польсько-литовської унії була контрреформація,

яка по безкровній ліквідації різновір'я у XVII ст., переживала в першій половині у XVIII ст. свій триумф. Подібно до інших європейських католицьких країв клір доходить у цьому часі до великого значення і багатства, що, звичайно, знайшло свій відбиток в розквіті сакральної архітектури. На межі XVI–XVII ст. Польща стала однією з найзначиміших держав контрреформаційної діяльності, тому немає нічого дивного, що мистецтво бароко швидко тут вкорінилось і розвинулось, служачи одночасно шляхті, Костьолові та чисельним іншим релігійним орденам.

У XVII ст. *Architectura Militaris* (військове будівництво) вважалась провідною галуззю архітектури і в свідомості дворянства належала до лицарських мистецтв.

Архітектори та інженери, причетні до цієї галузі, якщо формально й не належали до дворянського стану, то, принаймні, в суспільній позиції прирівнювались до нього. Так, за заслуги у будівництві й архітектурі до дворянства були піднесені Фішер фон Ерлах та Лукас фон Гільдебрандт; серед зодчих – “кавалерів” можемо назвати Фрідріха Вільгельмана фон Ердмансдорфа і Венцеслава фон Кнобльсдерфа, друга короля Пруссії Фрідріха II і будівничого Сан-Сусі¹.

У 1745 р. дворянського титулу та звання придворного архітектора королем Польщі Августом III було надано Бернардові Меретину².

Своєрідність історичних передумов формування містобудівельної культури Галичини та інших слов'янських земель на схід від Ельби полягала у хронологічному співпаданні соціально-економічних перетворень в укладі середньовічних поселень з церковною місією Священної Римської імперії, а пізніше – з експансією Польщі на землі Галицької Русі.

В Галичині знаходились латифундії багатих родин. Наявність величезних володінь вимагала центрів управління ними, а необхідність укріплення кордонів держави перед зовнішньою загрозою забезпечувала підтримку містобудівельних починань з боку короля та сейму. Магнатські столиці стали найбільш яскравим явищем містобудівництва Галичини XVI–XVII ст. В нових міс-

¹Українське барокко та європейський контекст / [відпов. редактор А.Федорук]. – К.: Наук. Думка, 1991. – С. 29

²Gebarowicz M. Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI–XVIII w. / M.Gebarowicz. – Wrocław, 1737. – С. 85.

тах вдавалось сконцентрувати значні сили залежних від магната людей. Роль замовника ставала вирішальною у містобудівельному процесі. Його вплив на вигляд нового міста визначався не лише багатством, але й освіченістю, особистим смаком, амбіціями, зв'язками, що впливало на вибір майстрів – містобудівничих.

У контексті даної статті цілком закономірно постає питання про європейський характер діяльності фундаторів і архітекторів. У XVIII ст. магнати мали можливість отримувати початкові знання про цивільну і фортифікаційну архітектуру, слухаючи приватні лекції про неї на батьківщині та за кордоном, де за програмою відвідували королівські та князівські палаци, фортеці та собори. Подорожі до Чехії, Австрії, Італії, Франції і Голандії сприяли виробленню не лише гарних манер, а й художнього смаку. Звідти привозили альбоми із зображенням палаців і міст, а також підручники з архітектури.

Фундатори приймали кожен проект, починаючи від загальної концепції і закінчуючи найменшою архітектурною деталлю. Власне кажучи, вони виступали співтворцями своїх надбань у царині як ідейної програми, так і художньої форми, користуючись при цьому щедро ілюстрованими книгами про архітектуру. Характерним з цієї точки зору є опис бібліотеки Мнішеків у Мурованих Ляшках, укладеній 1748 р. після смерті краківського каштеляна Йозефа Вандаліна Мнішека. Серед кількох десятків книг про цивільну і фортифікаційну архітектуру, крім стародавнього Вітрувія, тут знаходилися трактати італійців Джіроламо Катаніо, Джакомо Бароцці та Він'йола, Андреа дель Поццо та німця Ніколауса Гольдмана. Найбільш представлені все ж праці французів Франсуа Блонделя, Жана Маро, П'єра ле Мюса. Суттєве місце займали альбоми з гравюрами античних краєвидів і тогочасних будівель Риму, Парижа, Версаля. В бібліотеці Мнішеків був також найпопулярніший трактат про теорію і практику мистецтва садівництва А.Ж.Дезальє, Д.Аржанвілля (одне з численних видань, що з'явилися у 1709 р.)³.

Коло магнатів, пов'язаних з королем С.Баторієм – Жолкевських, Замойських, можливо, Да-

ниловичів, – орієнтувалось на італійську містобудівничу теорію, близьку смакам С.Баторія та Я.Замойського, однокласників по Падуанському університету⁴. У 1630-ті рр. С.Конєцпольському, що реконструював Броди, вдалось з'єднати сили француза Гійома де Боплана та італійця Андреа дель Аква. У другій половині XVII ст. містобудівництво Потоцьких, володарів Станіславава, виявилось близьким французькій школі.

Вдамося до деяких пояснень.

В період Ренесансу в питаннях розуміння міста відбулись суттєві зміни. Винайдення перспективи докорінно змінило значущість зображень – вони уявлялись точним відображенням реального світу. Місто трактується як видовище, що організовується за правилами зображення, а не буття⁵.

У середньовіччі зображення хреста у плані міста було нерідко символічним (він радше уявлявся, аніж був втілений у нерегулярності планування), хоча місто і перебувало постійно під охороною божественних сил. Ренесанс в основу плану міста поклав регулярність і впорядкованість, а вони найперше пов'язуються із хрестоподібними (хрест чотири- і восьмираменний) і зірчаторадіальними структурами, які виводяться від найдавніших планів міст у формі квадрата і кола та їх комбінацій. Хрест повертається до плану ренесансного міста виразним, але вже не символом, а знаком⁶.

В період становлення класицизму в Франції у XVII ст. теоретики та архітектори-практики на словах керувались зразками античного (головним чином давньоримського) мистецтва; головне – зразками Вітрувія. Однак вони не приховували і свого бажання перевершити давніх майстрів і створити своє, більш досконале мистецтво містобудування. Тому під зовнішньою “класичною” оболонкою архітектурно-планувальних творів XVII ст. приховані були принципи, властиві епосі.

Звичайно, для французького класицизму були близькими ідеї Відродження (особливо Він'йо-

⁴Кравцов С. Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV–XVII вв.: автореферат–диссертация кандидата искусствоведения / С.Кравцов.– Москва, 1993.– С. 54

⁵Глазычев В. Социально-экономическая интерпретация городской среды / В.Глазычев.– М.: Наука, 1984.– С. 110–111

⁶Українська хрестологія: спецвипуск НЗ ІННАНУ.– Жовква: Місіонер, 1997.– С. 62.

³Кравцов С. Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV–XVII вв.: автореферат–диссертация кандидата искусствоведения / С.Кравцов.– Москва, 1993.– С. 53–58

ла), та від нього були запозичені лише ті риси, що стосувались, в основному, художньої форми та її композиції, чого не скажеш про сутність мистецтва Відродження – гуманізм. Мистецтво класицизму XVII ст. в галузі містобудівництва у своїх ортодоксальних проявах було в кращому випадку байдужим до конкретної людини. В своєму прагненні до абсолютного ідеалу, узагальнення та абстракції воно цілком відповідало ідеям французького абсолютизму.

Найбільший вплив на формування нової містобудівельної естетики спричинила раціоналістична філософія Декарта, що з одного боку спиралась на метафізику, з другої – на механічний матеріалізм. Дуалізм, притаманний вченню Декарта, був основною характерною рисою концепції класицизму. Як відомо, Декарт спеціально не займався проблемами містобудівельного мистецтва. Більш того, як філософа-раціоналіста, його безпосередньо не цікавили проблеми естетики. І все ж таки картезіанське вчення та французьке містобудування XVII ст. є явищами, що взаємопов'язані між собою в значній мірі.

У своїй найважливішій праці “Роздуми про метод” Декарт надається до образного порівняння плутаних філософських поглядів схоластики з хаотичною забудовою старих міст, яким він протиставляє створений ним метод пізнання, як образне відображення раціонально спланованого міста.

“Часто робота, – пише він, – складена з багатьох частин, створена багатьма майстрами, не має такої довершеності як робота, над якою працювала одна людина. Ми бачимо, що споруди, задумані і виконані одним архітектором, як правило краще влаштовані, аніж ті, в перебудові яких приймали участь багато майстрів, користуючись старими стінами, зведеними для інших цілей. Так само старі міста, розростаючись, з перебігом часу стають великими, зазвичай погано розплановані в порівнянні із містами-фортецями, збудованими на рівнині одним інженером. Хоча, розглядаючи ці будівлі поодиночі нерідко знаходиш у них ніяк не менше мистецтва, ніж у фортечних спорудах, та загальний їх вигляд – тут мала споруда, там велика, вулиці через це стають викривленими та різної довжини – можна подумати, що це швидше справа випадку, аніж розумної діяльності людини”⁷.

⁷Саваренская Т. Западноевропейское градостроительство

Декарт вважав, що всі науки можна звести до трьох основних напрямків: медицини, механіки та етики. Очевидно урбаністику, яка в той час асоціювалась із фортечним будівництвом, тобто з інженерною спеціальністю, Декарт відносив до розділу механіки, що базується на математичному фундаменті. Сам того не розуміючи, Декарт утвердив за французьким містобудуванням математичний підхід та планіметричний характер, при якому висота забудови була в значній мірі функцією міського плану.

У XVII ст. тут був присутній відокремлений погляд на планування міста та його архітектуру. Причому регулярне планування, найбільш пов'язане з геометрією та картезіанськими ідеями, переважало над архітектурно-об'ємним містобудівництвом.

Безперечним є факт, що на “планіметричну” концепцію французького містобудівництва мали вплив ідеальні міста епохи Відродження, і перш за все плани міст, вміщені у трактатах архітекторів Вазарі і Скамоцці.

Ідеальна планувальна модель міста, спричинена дедуктивним методом Декарта, представляла собою геометрично викреслену територію, розділену системою прямолінійних вулиць, в клітинах якої на рівних віддальх розміщувались людські “одиниці”. І якщо Декарт неодноразово підкреслював, що за його геометричними побудовами можуть приховуватись “найрізноманітніші предмети” та їх життєві взаємозв'язки (їх він трактував також механічно), то його сучасники – інженери, розуміли ці взаємозв'язки ще однозначніше – як прямі лінії, по яких можливе переміщення жителів міста з однієї точки в іншу.

Звідси виник своєрідний культ “червоних ліній” та решітки вулиць, що надовго збереглись у французькому містобудівництві. Планування міст-фортець, збудованих Себастьяном Вобаном цілком відповідало містобудівельним ідеалам Декарта. У плануванні Версальського парку Лено-тру вдалось поєднати формально – композиційні принципи класицизму із глибоким символічним змістом.

В італійській містобудівничій теорії цього ж періоду розробляється об'ємно-просторова концепція⁸, погляд на міський простір, як на інте-

во XVII–XIX вв: эстетические и теоретические предпосылки / Т.Саваренская.– Москва: Стройиздат, 1987.– С.66

⁸Саваренская Т. Западноевропейское градостроительство

р'єр міста, пов'язаний з одного боку із інтер'єрами будівель, а з другої – з зовнішнім природним середовищем (відповідно до слів Палладіо: “Дім – це місто, а місто це той же ж дім”).

В XVII ст., завдяки науковим відкриттям – як то вчення Галілея про масштабне місцезнаходження людини в оточуючому їй просторі – дедуктивна ієрархія міських просторів змінилась на індуктивну, що виходить безпосередньо від оточення людини – помешкання до вулиці та площі, а далі до міста в цілому, хоч погляд на міський простір як інтер'єр і продовжував зберігатись.

Бароко привнесло в містобудівельне мистецтво пластичне трактування архітектурних об'ємів, майстерність створення викінчених міських перспектив, а головне, встановило просторову ієрархію, завдяки якій абсолютні розміри міських площ стали значно меншими з погляду візуального сприйняття, ніж відносні. Поєднання врівноваженості та живописності у містобудівельних творах Берніні відзначали цього майстра серед інших сучасників. Створений ним творчий напрямок отримав наступний розвиток в Італії XVIII ст.

Своє відображення “чудесна ідея” мала і на галицьких землях. Погляди достатньо толерантної еліти, як відзначалось вже вище, були багато в чому зумовлені універсалізмом барокової католицької Європи та відкриті для іноземних впливів.

Нові міста в Галичині – в силу політичної ситуації – були укріплені і з'єднувались із резиденцією магната, включеною в загальну композицію – на зразок цитаделі. Присутність володарів у місті ніяк не впливала на свободи міщан, підтвержені магдебургією, тому в нових містах зберігались передумови регулярного характеру землекористування.

Зосередження великих ресурсів в руках володарів міста давало можливість втілення певної ідеологічної програми. Однією з важливих ідей того часу, що відобразилась на багатьох явищах, у тому числі й містобудуванні, був так званий “сарматизм”⁹. Головними його рисами були необмежена влада шляхти, ксенофобія, глибока відданість церкві та орієнтація смаків.

во XVII–XIX вв: эстетические и теоретические предпосылки / Т.Саваренская.– Москва: Стройиздат, 1987.

⁹Mańkowski T. Lwowskie kościoły barokowe / T. Mańkowski // Prace Sekcji Historii Sztuki i kultury Towarzystwa Naukowego we Lwowie.– Lwów, 1932.

Утвердилась впевненість у обраності поляків, як східного форпосту християнства. Сарматизм загострював увагу до ролі та розміщення колоній іновірців у містах.

Так само, до центральних ідей кінця XVI–XVII ст. слід віднести ідею церковної унії, прийняття якої в очах магнатства ліквідувало багато протиріч: шляхтич та хлоп стали одновірцями: долалась схизма, єйкуменічна ідея християнства насичувалась реальним змістом, магнати – вихідці зі старовинних західно-руських фамілій перестали бути ренегатами. Унія безумовно була явищем, що заслуговувало похвал, поетизації, втілення художніми засобами, у тому числі – містобудівельними, що передбачали розміщення церков різних конфесій на композиційно-виграшних ділянках, в деяких містах симетрично відносно католицьких костьолів.

Таким чином, історичні передумови, головне – розповсюдження німецького права, зумовили регулярний характер середньовічного містобудівництва Галичини, його належність до європейської культури. У містобудівництві XVI–XVII ст. посилювалась роль замовника, прийняття ним ключових рішень визначало вигляд нових міст.

Композиції регулярних планів середньовічних міст Галичини детально описані С.Кравцовим¹⁰. Відштовхуючись від його досліджень, містобудівничі принципи досліджуваної території періоду бароко визначаються наступними пунктами:

- 1) Закладенням великих міст, ринкових площ із врахуванням перспективи їх росту.
- 2) Геометричною правильністю композицій.
- 3) Прив'язкою лінії забудови із відступом від лінії модульної сітки, вільним вильотом вулиць на ринок, розташуванням просторових доміант на осях ринкових площ.
- 4) Побудовою регулярних бастионних фортифікацій з використанням французької мірної системи.

В пошуках ідейного змісту міських структур треба звернути увагу на функціональне призначення та форму ринкових площ; структуру та характер відносин серед міських громад; коло ідей, що хвилювали суспільство у досліджувану епоху.

Структура ринкових площ від часів середньовіччя відзначається центричністю, рівністю чи

¹⁰Krawcow S. Stanisławów w XVII-XVIII w. Układ przestrzenny i jego symbolika / S.Krawcow // Kwartalnik architektury i Urbanistyki. F.I.– Warszawa, 1993.

співрозмірністю частин, розташованих по периметру, а функції ринків не зводились лише до торгівлі: тут знаходилась ратуша, де здійснювались функції самоврядування. Однак центричність не є єдиною характеристикою ринкових композицій. Виходячи з аналізу близько шестидесяти міст Галичини XIV-XVIII ст. той же С.Кравцов припускає, що квадратний та прямокутний плани ринкових площ, зорієнтовані за сторонами світу, мають свої відповідники в символіці культурної архітектури, де чотирикутний орієнтований план символізує, “що Ісус Христос за весь чотиричастинний світ умер і Церква, ним заснована, рада прийняти людей з усіх чотирьох сторін”¹¹. Припущення це видається тим більше вдалим, якщо згадати, що християнські символи “міста” та “церкви” є однорідними за смисловим наповненням: *civitas Dei – civitas hominum*.

В містах-магдебургіях, а “се оперте на основах строго католицької виключності, і дуже неприхильне всім не католикам”¹² вводилось коло обмежень для іновірців. Найбільш показовими були обмеження, скеровані проти єврейського населення. Так, з наступом, контрреформації, багато міст, зокрема Самбір (1542), Городок (1550), Стрий (1567), Мостиська (1568), Старий Самбір (1569), Магерів (1591), Стара Сіль (1615), дістали привілеї “*de non tolerandis Judaeis*”¹³. У Теревовлі “жоден з євреїв домів на ринку не міг тримати, а якби який з християн такий дім мусив би дати в заставу, все втратить”. У Тернополі євреї не могли мешкати на ринку або поблизу костюлу. В Сокалі в 1629 р. євреям було дозволено побудувати 18 будинків, які заборонялося ставити на ринку і на “вулиці, де костюл Св. Хреста”. Крім того, католицькою церквою євреям заборонялось: торкатись до хліба на ринку, ділити трапезу з християнами, продавати їм м'ясо, приймати в заставу скривавлені та мокрі речі, – що складало систему звинувачення євреїв у смерті Христа, покликану сакралізувати міський простір¹⁴. З

цією ж метою вводились заборони на поселення в межах ринку чи міста в цілому “схизматиків” – вірмен та православних.

Як відмічалось вище, внаслідок прийняття церковної унії в конфесійній структурі досліджуваних міст почалися якісні зміни.

Із боку католицької церкви був зроблений крок до перетворення конфесійного “хаосу” у “космос”. Ці зміни знайшли відображення в ідейно-змістовних основах містобудування. На противагу вільному розміщенню храмів відносно ринку (що, зрозуміло, відповідає уявленням про міжконфесійні відносини, як про хаос), в деяких магнатських містах Галичини кінця XVI та XVII ст. постає інший порядок. До таких міст відносяться Замость, Лешнів, Станіславів (Івано-Франківськ), Станіславчик, Томашів. Храми різних конфесій у них розміщувались або в східній та західній частинах міста в залежності до походження обряду, або композиційно протиставлялись. Отож місто наче перетворювалось у карту конфесійного макрокосмосу. Здійснення такого роду композицій свідчить про проникнення в містобудівництво регіону естетики бароко, що сприймала світ, як “чудесну ідею”, “Божественний театр”, та театралізовано намагалась його відобразити.

Найперше ідея вищевказаних барокових композицій була втілена в містобудівництві Замостя. У цьому “ідеальному місті” храми західного обряду були розташовані до заходу від меридіальної осі ринку, східного обряду – на схід від неї. Крім того існувало співставлення об'єктів відносно осі схід-захід: колегіати та Академії. Творці Замостя, архітектор Б.Морандо та магнат Я.Замойський, були майстрами складних семантичних композицій. Співставленням домінант різних конфесій відзначається й інше місто Замойських-Томашів. Закономірно, що ця ідея знайшла вираз у містах інших магнатів, особисто пов'язаних із Замойськими: Жолкевських, Лішневських, Даниловичів.

Найбільш показовою є з усіх точок зору композиція міста Станіславова, нині Івано-Франківськ, (засноване Андрієм Потоцьким 1662 р.).

14 серпня 1663 р. король Ян Казимир видає привілеї, в якому підтверджує грамоту Андрія

¹¹Українське барокко та європейський контекст / [відпов. редактор А.Федорук]. – К.: Наук. Думка, 1991. – С. 48

¹²Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII в. / М.Грушевський. – Київ-Львів, 1912. – С. 12

¹³Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierw. poł. XVII w.: Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego / M.Horn. – Warszawa, 1975. – С. 21-25

¹⁴Horn M. Żydzi na Rusi Czerwonej w XVI i pierw. poł. XVII w.: Działalność gospodarcza na tle rozwoju demograficznego / M.Horn. – Warszawa, 1975. – С. 46

Потоцького про надання місту Станиславів самоуправління на основі так званого магдебурзького права (7 травня 1662 р.), а також герб. Про міський герб в королівському привілеї згадано так: “Крім цього вищезгаданому містові надаєм такий герб: ворота з трьома вежами, а у воротах відображення найдавнішого шляхетного знаку “Пилява”, а це напівтроїстий хрест”.¹⁵

Місту передували укріплені дерев'яний замок-двір, зведений у сусідстві з давніми селами Заболоття та Княгинин (фіксуються з XV ст.), який згадується в деяких документах 1620-50-их рр. Ініціатором будівництва фортеці-міста виступав Станіслав Ревера Потоцький, за деякими джерелами, його син – Андрій. В 1654 р. він викупив землі між Бистрицями з метою будівництва міста. Відомий також неоднозначний цікавий факт про те, що дідич виорав плугом борозни, немов легендарний Ромул, якими позначив межі майбутнього міста, положення в ньому ринку, ратуші та прилеглих вулиць, насправду міг мати реальне підґрунтя”¹⁶. Це, очевидно, був старовинний європейський ритуал “заручин” власника з землею. Після смерті Станіслава Ревери Потоцького 1677 р. справою розбудови міста продовжував займатися його син Андрій, а у 1700-51 рр. – онук Йосип. За королівським привілеєм від 7 травня 1662 р. (підтвердженням 14 серпня 1663 р.) м. Станиславів отримало самоврядування на засадах Магдебурзького права та дозвіл на проведення ярмарків. Римо-католицька, греко-католицька, вірменська та єврейська громади наділялися землею для спорудження храмів. Ідеально окреслений шестикутник міських фортифікацій, спланованих уродженцем південнофранцузького міста Авіньйона, військовим інженером-фортифікатором Франсуа Корасіні, оточував регулярно протрасоване середмістя з квадратною ринковою площею і ратушею у центрі, що наслідувала у плані грецький хрест. У 1679-82 рр. інший французький архітектор Шарль Бенуа (Кароль Беное) розширив фортецю в північному напрямку по центробіжній

осі, що прямувала від Тисменицької брами – однією з трьох міських брам – до новоспорудженого палацу Потоцьких. Трапецієвидна, з двома бастіонами цитадель, оточувала “малий Версаль” – палац з бельведером на даху і регулярним партерним парком перед головним фасадом, флігелями та надвірними службами (вул. Шпитальна, 5). Унаслідок цього, план міської фортеці набув октагональної конфігурації. Роботи по розбудові й облицюванню міських бастіонів тесаним каменем та цеглою тривали до 1750 р.

Протягом XVII-XVIII ст. станиславівська фортеця була надійним форпостом на межі християнського і мусульманського світів, протистояння котрих сягнуло критичних меж, після завоювання турками у 1672 р. Кам'яця-Подільського, південних покутських земель, сусідніх придунайських князівств і облоги Відня. У вересні 1676 р. гарнізон міста відбив штурм турецько-татарського війська Ібрагіма-паші (Шайтана). Цю оборонну місію Станислава помітив і шанував папа Інокентій XI (Бенедикт Одескальчі) – один з ініціаторів створення антиосманської (“священної”) коаліції європейських володарів. В 1679 р. жителі міста пишно зустрічали подаровані ним реліквії ранньохристиянського мученика Вінцента, що були знайдені в римських катакомбах¹⁷.

Оскільки планувальні схеми міст-магдебургій склались на території між Одером та Ельбою, колонізованою у XII ст. Священною Римською імперією, то в пошуках ідейного змісту цих містобудівельних форм доцільно буде звернутись до кола ідей того часу. Становлення регулярного містобудівництва на землях Священної імперії співпадало зі становленням універсалізму, як імперської ідеології. Центром імперії, незалежно від дислокації двору, залишався Рим. Ідеологічне обґрунтування непохитності центру проглядає у вченні Оттона Фрейзінгського, філософа, наближеного до імператорського престолу. Наслідуючи бл. Августина, Оттон протиставляв земному царству постійне і незмінне царство Христа – Небесний Єрусалим. Обидва царства Оттон вважав нероздільними частинами християнського світу, висуваючи ідею так званого “змішаного царст-

¹⁵Бабій Н. Європейське бароко в сакральній архітектурі українського Прикарпаття: дисертація на здобуття наукового ступеня магістра філософії УВУ під керівництвом арх. доктора Н.С.Радослава Жука / Н.П.Бабій.- Мюнхен, 2000.- Рукопис.- С. 25

¹⁶Мельник В. Колекція сакрального мистецтва Івано-Франківського художнього музею / В.Мельник // Станиславівська колегіата між минулим і майбутнім.- Івано-Франківськ, 2003.- С. 45

¹⁷Мельник В. Колекція сакрального мистецтва Івано-Франківського художнього музею / В.Мельник // Станиславівська колегіата між минулим і майбутнім.- Івано-Франківськ, 2003.- С. 45

ва". Ця ідея була поєднанням августинівського "Божого Граду" з імперською ідеєю Штауфенів. Структура "змішаного царства" багато в чому подібна до композиції міста-магдебургії. Так, наприклад, місто-магдебургія мало ринкову площу, що семантично близька до Божого Граду та костельну площу – знак належності общини католицькій церкві. Наявність двох змістовних центрів у композиції міста відповідала його провінційному характерові, периферійності по відношенню до Риму.

Зорієнтована по сторонах світу Ринкова площа Станіславова, структурувала міське середовище за соціальними, національними і релігійними ознаками. За даними перепису 1709 р. у середмісті проживала 221 родина: 124 українські, 50 вірменських, 28 єврейських і 19 польських. Двір власників міста, храми та квартали з компактним проживанням міщан різного віросповідання і національності були розведені по географічних сторонах Ринку. Вірменам, які наприкінці XVII ст. прибували з Молдови, Угорщини та захопленого турками Кам'янця-Подільського, привілеями від 1665 і 1685 рр. надавалися ґрунти для спорудження церкви, магістрату, ремісничих майстерень і житла на східній ділянці середмістя. Візитація 1740 р. згадує українську парафіяльну церкву Воскресіння Господнього, зведену громадою с. Заболоття ще 1601 р. на місці, де пізніше з'явився єзуїтський костьол. Грамотою 1658 р. русинам "грецької віри" відводилася площа на південь від вірменської фіртки (проходу за межі фортифікацій) для побудови нової дерев'яної церкви Св. Миколая з дзвіницею, заснування при ній церковного братства, школи та шпиталю. Церква простояла до початку XIX ст. і була розібрана через старість. За мурами, при дорозі званій Зосиною Волею, до пожежі 1815 р. стояла ще одна українська церква. На північ від Ринку осіли ченці ордену Трінтаріїв, запрошені до міста у 1690 р. (костьол був розібраний після пожежі 1868 р.). Євреям у місті так само були надані ґрунти та свободи. Значення їх діяльності у місті було таким важливим, що зображення єврея було розміщене на ратуші, – у руках він тримав хлібину із написом "1 грош". Ініціаторами, спорудження й оздоблення всіх храмів міста виступали засновники міста.

Західна сторона цієї конфесійної "карти" довкруг Ринку представляла латинський світ з де-

рев'яним, а далі мурованим костьолом, що виконував функції родинної усипальниці Потоцьких, цвинтарем та дзвіницею. Тут-таки знаходився і перший панський двір з військовою залогою. У 1720 р. закладено фундаменти єзуїтського костьолу, який після невдалої першої спроби добудувався протягом 1742-62 рр.

Вбачаючи риси антропоморфності у композиції Станіславова, можна припустити, що вони зображували "Homo quadratus", гуманістичний та християнський символ естетики Відродження і бароко.

На підтвердження хочу навести спогади старожилів польського періоду – до 1939 р., записані архітектором З.Соколовським: "На Великдень греко-католицька процесія, з єпископом, священниками, які несли євангеліє, парафіяни з хоругвами робили обхід по місту. Коли зрівнялися з Єврейською божницею, на них там вже чекала єврейська процесія, яка приєднувалася до походу, і так само долучалися до нас вірмени, а потім і поляки".

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо:

1. Розповсюдження та розвиток регулярного містобудівництва в Галичині у XVII ст. було пов'язане з об'єктивними закономірностями історичного розвитку регіону.

2. Розповсюдження німецького права призвело до поширення регулярного землекористування та регулярного містобудівництва.

3. У залежності від освіченості та особистих симпатій власників в галицьких барокових закладеннях знайшли відображення французький-планіметричний та італійський архітектурно-просторовий напрямки в містобудівельному мисленні.

4. В ідейно-символічному змісті міст Галичини, подібно як в інших християнських містах, мали своє відображення ідеї Божого Граду та жертвенника, трапези. В період бароко вони поповнились темою унії – найкраще це відобразилось у побудові плану Станіславова. Крім того, в графічних побудовах планів відображались честолюбні амбіції власників, як то маньєристична символіка Марсу у шестикутньому плані Станіславова, та хрестовий план ратуші, пов'язаний з геральдикого Потоцьких.